

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie. Wydział Nauk Społecznych

DARIUSZ SARZAŁA

ORCID: 0000-0002-4574-5132

dariusz.sarzala@uwm.edu.pl

*Praca socjalna jako czynnik wspierający readaptację społeczną skazanych w polskim systemie penitencyjnym*Social Work as a Factor Supporting the Social Readaptation of Convicts
in the Polish Penitentiary System

PROPOZYCJA CYTOWANIA: Sarzała, D. (2024). Praca socjalna jako czynnik wspierający readaptację społeczną skazanych w polskim systemie penitencyjnym. *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio J, Paedagogia-Psychologia*, 37(1), 153–168. DOI: 10.17951/j.2024.37.1.153-168.

ABSTRAKT

W artykule podjęto zagadnienie pracy socjalnej z osobami skazanymi odbywającymi karę pozbawienia wolności, które nie tylko przejawiają liczne deficyty o charakterze psychospołecznym, lecz także w warunkach izolacji więziennej mają ograniczony dostęp do ważnych zasobów, dóbr i aktywności oraz mają ograniczone możliwości zaspokajania swoich podstawowych potrzeb. W badaniach skoncentrowano się na ukazaniu pracy socjalnej jako czynnika wspomagającego readaptację społeczną skazanych w odniesieniu do polskiego systemu penitencyjnego. Celem jest ustalenie, na ile polski system penitencyjny uwzględnia pracę socjalną jako czynnik wspierający proces readaptacji społecznej skazanych. W pierwszej części readaptacja społeczna skazanych jest analizowana jako cel pracy socjalnej. Następnie podjęto próbę krytycznej analizy obecnego modelu pracy socjalnej z więźniami oraz rozważono potrzebę wprowadzenia pracy socjalnej do polskiego systemu penitencyjnego w szerszym niż dotychczas zakresie. Wnioski z przeprowadzonej analizy wskazują, że praca socjalna, mimo że stanowi istotny czynnik wspierający readaptację społeczną skazanych, nie jest w pełni uwzględniona w obecnym modelu pracy penitencyjnej ze skazanymi. Model ten tylko w podstawowym zakresie zapewnia wsparcie socjalne skazanym w ramach pomocy postpenitencyjnej. W związku z tym wskazano na potrzebę opracowania i wdrożenia modelu pracy socjalnej z więźniami, który pozwalałby na ścisłą współpracę systemów penitencyjnego i pomocy społecznej, także z udziałem innych podmiotów. W modelu tym należy uwzględnić konieczność pełnej diagnozy sytuacji społeczno-ekonomicznej skazanych oraz innych problemów mogących stanowić źródło zaburzeń w ich procesie społecznej readaptacji.

Słowa kluczowe: praca socjalna; readaptacja społeczna; skazani; system penitencyjny

WPROWADZENIE

Pobyt w zakładzie karnym jako instytucji totalnej (Goffman, 2011, s. 137) stanowi nie tylko istotną dolegliwość związaną z pozbawieniem wolności i ograniczoną możliwością decydowania o własnej aktywności życiowej, lecz także zaburza, a niekiedy nawet zrywa więzi ze środowiskiem społecznym (rodzinnym, zawodowym, koleżeńskim). Należy jednocześnie zaznaczyć, że wiele osób przebywających w zakładach karnych przejawia różnego rodzaju formy nieprzystosowania społecznego, wykazuje liczne deficyty utrudniające adaptację społeczną czy też znajduje się w trudnej sytuacji materialnej (Hołda i in., 2017, s. 115; Poklek, 2010, s. 44; Przybyliński, 2005, s. 69; Visser, 2015; Wacquant, 2009). Natomiast osoby opuszczające zakłady karne w wielu przypadkach dotyka proces stygmatyzacji, polegający najczęściej na etykietowaniu np. mianem przestępcy, kryminalisty czy osoby niegodnej zaufania, co staje się często źródłem ich problemów związanych z zatrudnieniem czy nieakceptacją oraz odrzuceniem przez rodzinę i bliskich (Biel, 2018, s. 164). Nie można jednocześnie zapominać, że wielu skazanych odbywa długoterminowe kary pozbawienia wolności, co sprawia, że życie na wolności staje się dla nich odległe i wywołuje często lęk, a zakład karny zaczyna pełnić funkcję środowiska domowego. Świat poza murem więziennym, podlegający dynamicznym przemianom, jest zatem dla wielu byłych więźniów obcy, a funkcjonowanie w nim wymaga przyswojenia sobie nowych umiejętności (Biel, 2018, s. 160; Machel, 2011, s. 98–101).

W związku z tym w przypadku skazanych zachodzi potrzeba wypracowania, skorygowania i wzmocnienia tych mechanizmów adaptacyjnych, które uległy zaburzeniu bądź w ogóle nie zostały wypracowane w procesie pierwotnej socjalizacji (Fidelus, 2012, s. 33) i utrudniają, a nawet uniemożliwiają osiągnięcie celów kary pozbawienia wolności oraz zaburzają w poważnym stopniu proces readaptacji społecznej. Niezbędne jest zatem zapewnienie na gruncie systemu penitencjarnego, stanowiącego całością określonych prawem instytucji i środków służących osiągnięciu celów kary pozbawienia wolności (Kuć, 2013, s. 54), stosowania wszelkich możliwych działań w zakresie readaptacji społecznej osób skazanych przebywających w zakładach karnych.

W opracowaniu podjęto próbę ukazania pracy socjalnej jako czynnika służącego wspieraniu readaptacji społecznej skazanych na gruncie polskiego systemu penitencjarnego. Artykuł ma charakter teoretyczny oraz została w nim zastosowana metoda analizy i krytyki piśmiennictwa. Zgodnie z przyjętą metodą proces badawczy przebiegał w czterech etapach, które w następującej kolejności dotyczyły: formułowania problemu; gromadzenia piśmiennictwa będącego przedmiotem dociekań (poszukiwanie i dobór oraz selekcja odpowiednich publikacji); ekstrahowania, przetwarzania i porządkowania wiedzy zawartej w wybranym zbiorze dokumentów (tj. analiza, ocena i synteza ich treści); prezentacji rezultatów badań (Ćwiklicki, 2020; Levy, Ellis, 2006). Literaturę przedmiotu dobrano pod kątem obszaru

tematycznego analizowanego w opracowaniu. Ponadto wykorzystano akty prawne dotyczące oddziaływań penitencjarnych i pracy socjalnej. W gromadzeniu literatury kierowano się potrzebą ukazania specyfiki pracy socjalnej oraz readaptacji społecznej i kontekstu penitencjarnego związanego z analizowaną problematyką, w tym zagadnień odnoszących się do obecnego modelu pracy socjalnej prowadzonej ze skazanymi. Skupiono się na doborze istotnych publikacji dotyczących badanej problematyki. W związku z tym pochodzą one z dłuższego okresu i głównie dotyczą lat 1990–2020, niemniej starano się, żeby zgromadzony zbiór piśmiennictwa zawierał dużo najnowszych pozycji. Mając na uwadze interdyscyplinarny charakter podjętej tematyki, publikacje dobrano z kilku dyscyplin naukowych, głównie takich jak pedagogika, psychologia, prawo i nauki socjologiczne. W większości są to publikacje polskich badaczy oraz wybranych zagranicznych autorów, zamieszczone w czasopismach amerykańskich i brytyjskich. W wyniku doboru i porządkowania literatury stwierdzono, że problem pracy socjalnej jest podejmowany w literaturze przedmiotu, wciąż jednak niewiele jest publikacji szerzej ukazujących pracę socjalną, mianowicie jako czynnik wspierający readaptację społeczną skazanych w polskim systemie penitencjarnym, a zwłaszcza dotyczących wypracowania koncepcji odnoszących się do rozwiązań modelowych w tym zakresie.

Celem analizy uczyniono więc ustalenie, na ile w polskim systemie penitencjarnym uwzględniona została praca socjalna jako czynnik wspierający proces readaptacji społecznej skazanych. W pierwszej części artykułu analiza dotyczy readaptacji społecznej w kontekście pracy socjalnej. Jest to ważny obszar analizy, ponieważ dotyczy zagadnienia bezpośrednio związanego z przyjętym problemem badawczym. W rozważaniach, które dotyczą specyfiki pracy socjalnej i readaptacji społecznej, chodzi głównie o wykazanie tego, w jaki sposób praca socjalna wspomaga readaptację społeczną skazanych, a zwłaszcza na ile stanowi ona cel pracy socjalnej. W dwóch pozostałych częściach tekstu podjęto próbę krytycznej analizy funkcjonującego obecnie modelu pracy socjalnej ze skazanymi w polskim systemie penitencjarnym. Analizowane są także koncepcje proponowanych w literaturze przedmiotu modeli pracy socjalnej ze skazanymi oraz prowadzone są rozważania dotyczące potrzeby opracowania i wdrożenia bardziej optymalnego modelu pracy socjalnej, rozumianego jako zespół planistycznych i praktycznych działań ukierunkowanych na pomoc skazanym w readaptacji społecznej, opartego na ścisłej współpracy systemu penitencjarnego z systemem pomocy społecznej, z uwzględnieniem udziału innych instytucji i podmiotów mogących wspierać proces readaptacji.

READAPTACJA SPOŁECZNA SKAZANYCH JAKO CEL PRACY SOCJALNEJ

Podjmując analizę problematyki dotyczącej readaptacji społecznej osób odbywających karę pozbawienia wolności, należy przede wszystkim zaznaczyć, że

izolacja więzienna stanowi nie tylko źródło licznych deprivacji potrzeb (Ostrowska, 2008, s. 256), lecz także zmian społecznych oraz może prowadzić do licznych zaburzeń w zachowaniu, przyjmujących zarówno formę adaptacji do specyficznych warunków instytucji totalnej, jak i różnych sposobów obrony przed zagrożeniami, z jakimi więzień styka się w realiach zakładu karnego (Piotrowski, Ciosek, 2016, s. 428–460; Sarzała, 2013, s. 178–312). Osoba przebywająca w warunkach izolacji więziennej narażona jest na obniżenie nastroju psychicznego, co niejednokrotnie przejawia się w braku wiary w siebie czy też możliwości skutecznego rozwiązania swoich problemów. W wielu przypadkach w sytuacji uwięzienia występuje bierność i syndrom wyuczonej bezradności, przejawiający się najczęściej w postawie „ktoś zawsze załatwi za mnie moje sprawy” (Szymanowska, Korwin-Szymanowski, 2009, s. 72). Ponadto odbywanie kary pozbawienia wolności w zakładzie karnym będącym instytucją totalną może prowadzić do sytuacji, w której skazani nabywają kompetencje w zakresie tzw. zaradności więziennej, a stopniowo tracą umiejętność radzenia sobie w środowisku otwartym oraz podejmowania działań wymagających inwencji twórczej (Niewiadomska, 2007, s. 221).

Ważnym zadaniem personelu penitencjarnego jest włączenie osób odbywających karę pozbawienia wolności w proces readaptacji społecznej, którego istotę – jak podkreśla Ambrozik (2007, s. 182) – stanowi ponowne przystosowanie się do czynnego i samodzielnego życia w społeczeństwie oraz do obowiązujących standardów społecznych, co przejawia się pełnieniem prawidłowych ról społecznych w podstawowych sferach funkcjonowania człowieka. Proces wykonywania kary pozbawienia wolności nie może być skoncentrowany przede wszystkim na izolacji osoby skazanej, lecz również ma być ukierunkowany na jej readaptację społeczną. Wykonując karę pozbawienia wolności, należy nie tylko niwelować skutki związane z totalnością izolacji więziennej, lecz także tworzyć skazanemu w miarę możliwości najbardziej sprzyjające warunki do osiągnięcia celów readaptacji, która – jak zaznacza Machel (2003) – w warunkach izolacji więziennej stanowi proponowaną przez administrację zakładu karnego, kuratorów sądowych i inne podmioty pomoc w procesie uczenia się pełnienia ról społecznych oraz zdobywania umiejętności korzystania przez skazanych ze swoich praw i zaspokajania swoich potrzeb przy respektowaniu praw innych.

W przypadku skazanych odbywających karę pozbawienia wolności readaptacja społeczna stanowi proces rozpoczynający się już od pierwszych dni pobytu w warunkach izolacji więziennej, a jego końcowym etapem powinna być reintegracja, stanowiąca ponowną integrację ze środowiskiem społecznym, która następuje – jak podkreśla Biel (2018, s. 161) – „po okresie przeżyć traumatycznych, zachwiania zdrowia psychicznego lub izolacji”. W sytuacji, kiedy postawa i zachowanie skazanego wskazują na jego ponowne przystosowanie się do życia w społeczeństwie, zgodnie z powszechnie przyjmowanymi normami i wartościami można założyć, że proces readaptacji przebiega pomyślnie i nie nastąpi powrót

do życia o charakterze przestępczym (Machel, 2003, s. 171). Proces readaptacji społecznej osób odbywających karę pozbawienia wolności dotyczy oddziaływań skierowanych zarówno do tych z nich, którzy przebywają w zakładach karnych, jak i do byłych więźniów, którzy już opuścili zakłady karne (Machel, 2012, s. 42–43).

Ważnym czynnikiem sprzyjającym readaptacji społecznej osób odbywających karę pozbawienia wolności może okazać się praca socjalna, ponieważ – na co zwraca uwagę Marynowicz-Hetka (2016, s. 27) – jest dynamicznym procesem zmian i przekształceń, który ułatwia zarówno poszczególnym osobom, jak i grupom włączanie się w relacje nie tylko z samym sobą, lecz także z innymi czy też poprzez innych. Badacze tej problematyki podkreślają również, że „zmiana” jest centralną kategorią oraz głównym celem pracy socjalnej (Kacprzak, Kudlińska, 2014, s. 34).

Analizowaną istotę pracy socjalnej można zatem dostrzec w sferze praktycznej, gdyż zadaniem pracowników socjalnych jest wywołanie zmian na poziomie jednostkowym, grupowym oraz w odniesieniu do społeczności lokalnej poprzez świadomie oraz planowo podejmowane i prowadzone działania. Swoje działania pracownicy socjalni koncentrują na kształtowaniu wśród swoich podopiecznych zaradności, odpowiedzialności, umiejętności samopomocy i zdolności do autonomicznego oraz sprawnego funkcjonowania w środowisku społecznym (Grabusińska, 2012, s. 36).

Należy przy tym podkreślić, że praca socjalna nie stanowi jednorazowej działalności, lecz jest procesem wymagającym metodycznego sposobu realizacji osiągania założonych celów oraz może przyjmować różne formy, począwszy od pomocy doraźnej, a skończywszy na długofalowych działaniach ukierunkowanych na wspieranie rozwoju jednostek, grup lub całych społeczności. Wśród najważniejszych formy pracy socjalnej wymienia się (Szatur-Jaworska, 1993, s. 101–117):

- ratownictwo, rozumiane jako działalność doraźna stanowiąca natychmiastową reakcję na zaistniałą sytuację kryzysową (np. organizacja schronienia w przypadku ofiar powodzi albo działalność noclegowni dla bezdomnych);
- opiekę, będącą działalnością zindywidualizowaną dotyczącą tych sytuacji życiowych, w których ludzie nie są w stanie sami poradzić sobie w obliczu nieszczęścia, choroby i różnych zdarzeń losowych (np. praca socjalna w ośrodkach dla osób przewlekle chorych, domach małego dziecka itp.);
- pomoc, czyli działania mające wspierać prawidłowy rozwój osób zarówno zagrożonych socjalnie, jak i wszystkich członków danej społeczności (np. kluby seniora, poradnie społeczno-zawodowe, świetlice socjoterapeutyczne itp.);
- kompensację, stanowiącą specyficzną formę pracy socjalnej, która polega na wyrównywaniu braków utrudniających prawidłowy rozwój i funkcjonowanie człowieka.

Przeprowadzona analiza wskazuje, że praca socjalna jest ukierunkowana na zminimalizowanie wpływu tych negatywnych czynników, które nie mogą zostać przez daną osobę samodzielnie zmienione, a także na pomoc poprzez wspieranie w rozwiązywaniu bieżących problemów i trudności życiowych. Istotnymi elementami konstytuującymi pracę socjalną jako profesję są wiedza, wartości i własne metody (techniki) interwencji (Garvin, Seabury, 1996; Matejkowski, Johnson, Severson, 2014).

Readaptację społeczną skazanych można zatem postrzegać jako ważny cel pracy socjalnej, gdyż w istocie jest działalnością o charakterze pomocowym, koncentrującą się przede wszystkim na niesieniu pomocy ludziom w różnych, niejednokrotnie bardzo złożonych sytuacjach życiowych, związanych z szeregiem trudności zarówno materialnych, jak i psychicznych, emocjonalnych, a nawet duchowych. W podobnych sytuacjach życiowych znajdują się osoby skazane odbywające karę pozbawienia wolności. W wyniku działań podejmowanych na gruncie pracy socjalnej istnieje szansa na rozwiązanie licznych problemów osobistych i socjalnych tych osób, co w istotnym stopniu może się przyczynić do ich pełniejszej readaptacji społecznej. W związku z tym praca socjalna powinna stanowić integralny element procesu readaptacji społecznej skazanych oraz powinna być postrzegana jako ważny czynnik wzmacniający prawidłowy przebieg i cele tego procesu, a jednocześnie przeciwdziałający przestępczości.

ANALIZA MODELU PRACY SOCJALNEJ W POLSKIM SYSTEMIE PENITENCJARNYM

Przeprowadzona analiza wskazuje, że zachodzi potrzeba odniesienia się do funkcjonującego obecnie modelu pracy socjalnej na gruncie polskiego systemu penitencjarnego w celu ukazania jego zakresu i specyfiki w kontekście problemu readaptacji społecznej skazanych odbywających karę pozbawienia wolności. Przystępując do analizy tego zagadnienia, należy podkreślić, że praca socjalna jest aktualnie umiejscawiana poza systemem penitencjarnym – w ramach ogólnego systemu pomocy społecznej, a także jest rodzajem świadczenia w ramach tego systemu (Pol, 2011, s. 139–145; Stępnia, 2004, s. 38).

Praca socjalna odnosząca się do skazanych realizowana jest w oparciu o ustawę z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej. Zakres działań pracowników socjalnych kierowanych do skazanych, który został uregulowany w tej ustawie, jest niewielki, dotyczy bowiem zwłaszcza udzielania pomocy społecznej osobom i rodzinom w przypadku trudności w przystosowaniu do życia po zwolnieniu z zakładu karnego (Ustawa, 2004, art. 7 pkt 12). Jest to krótki zapis dotyczący skazanych, którzy już zakończyli odbywanie kary pozbawienia wolności.

W zakładach karnych udzielanie pomocy w przygotowaniu skazanych do ponownego życia w społeczeństwie, a także realizowanie doraźnej pomocy osobom

zwalnianym należy do zakresu działalności penitencjarnej (Zarządzenie, 2016, § 2). Osobą prowadzącą taką działalność jest wychowawca do spraw pomocy postpenitencjarnej, zajmujący się udzielaniem świadczeń materialnych i niematerialnych mających na celu wspomaganie skazanych w zachowaniu lub uzyskaniu umiejętności społecznej readaptacji po opuszczeniu zakładu karnego (Zarządzenie, 2016, § 103). Najczęstszymi tego rodzaju świadczeniami są: pomoc pieniężna i rzeczowa, programy podnoszące kompetencje społeczne, w tym przeciwdziałanie agresji, przemocy, uzależnieniom, a także zakup materiałów, narzędzi, wyposażenia, odzieży i obuwia niezbędnych dla realizacji programów, kursów, pracy nieodpłatnej (Czołgoszewski, 2019, s. 251). Byli skazani poza pomocą postpenitencjarną również mogą korzystać z pomocy społecznej zgodnie z art. 7 ustawy o pomocy społecznej, a także na zasadach ogólnych ze świadczeń udzielanych obywatelom zgodnie z ustawą o pomocy społecznej. Jak wynika z danych Najwyższej Izby Kontroli (2019, s. 5–6), że wsparcia ośrodków pomocy społecznej korzysta tylko około 17% osób zwolnionych z zakładów karnych.

Działalność penitencjarna kierowana do osób skazanych odbywających karę pozbawienia wolności dotyczy również aktualizacji zebranych wcześniej, w trakcie badań osobopoznawczych, danych i informacji dotyczących ich potrzeb po zwolnieniu. W tym celu nie później niż 6 miesięcy przed przewidywanym warunkowym zwolnieniem lub przed zakończeniem odbywania kary pozbawienia wolności wychowawca, a w uzasadnionych przypadkach wychowawca do spraw pomocy postpenitencjarnej, ma za zadanie przeprowadzenie ze skazanym rozmowy na temat aktualizacji zamierzeń dotyczących udzielenia mu określonych świadczeń. W przypadku, kiedy stwierdzi, że uzasadnione jest określenie czasu niezbędnego na przygotowanie skazanego do życia po zwolnieniu i uzyska zgodę skazanego, występuje z wnioskiem do komisji penitencjarnej o objęcie go takim okresem (Zarządzenie, 2016, § 46 ust. 1). W tym okresie skazany powinien odbywać karę, w miarę możliwości, w zakładzie znajdującym się najbliżej przyszłego miejsca jego stałego pobytu, co ma duże znaczenie dla efektywności prowadzonych oddziaływań, gdyż umożliwi łatwiejsze utrzymywanie kontaktów z rodziną, ułatwia bardziej efektywne wykorzystanie ewentualnych przepustek, pozwala na nawiązanie osobistego kontaktu z kuratorem, a także zwiększa możliwość znalezienia zatrudnienia (Kodeks karny wykonawczy, 2019, art. 164).

Środkiem stosowanym w okresie przygotowania skazanego do zwolnienia w polskim systemie penitencjarnym jest również zezwolenie na opuszczenie zakładu karnego, łącznie na czas do 14 dni, określane jako przepustka zadaniowa. Powodem jej udzielenia jest zazwyczaj konieczność podjęcia starań w celu uzyskania odpowiednich możliwości zamieszkania i pracy. Udzielenie takiej przepustki jest możliwe także z innych ważnych powodów, m.in. wynikających z konieczności rozwiązania konfliktów rodzinnych, aplikacji do odpowiedniej szkoły czy też uzyskania dowodu tożsamości, którego brak prowadzi do poważnych

utrudnień w życiu na wolności oraz uniemożliwia otrzymanie pracy, znalezienie zakwaterowania czy uzyskanie pomocy społecznej. Co istotne, skazany ma obowiązek współdziałania w jego otrzymaniu (Stańdo-Kawecka, 2000, s. 196–197).

W ramach ostatniego etapu przygotowania skazanego do opuszczenia zakładu karnego przeprowadzana jest przez wychowawcę do spraw postpenitencjarnych rozmowa końcowa ze zwalnianym skazanym dotycząca ustalenia wysokości własnych środków pieniężnych, którymi on dysponuje, a także kwoty pozostającej do wypłacenia za okres jego zatrudnienia, co stanowi podstawę do udzielenia pomocy finansowej i rzeczowej. Wychowawca odnotowuje adres, pod który skazany ma się udać oraz określa ewentualne potrzeby dotyczące objęcia inną pomocą w przypadku bezdomności (np. możliwości pokrywania kosztów czasowego zakwaterowania lub schronienia w ośrodku dla bezdomnych). W razie potrzeby wskazuje się zwalnianemu skazanemu instytucje, które są właściwe do udzielenia pomocy w zakresie zatrudnienia, ubezpieczenia, szkolenia zawodowego, pomocy społecznej, opieki socjalnej, tj. adresy właściwego urzędu pracy, ośrodka pomocy społecznej, schroniska dla bezdomnych czy też punktu pomocy charytatywnej (Zarządzenie, 2016, załącznik nr 24). Za zgodą skazanego istnieje także możliwość przekazania informacji o potrzebie udzielenia pomocy po zwolnieniu właściwym instytucjom i organizacjom oraz informacji o udzielonej mu pomocy przez zakład karny.

W przygotowaniu skazanego do wyjścia na wolność bierze udział również kurator sądowy, którego status określa ustawa z dnia 27 lipca 2001 r. o kuratorach sądowych. Należy podkreślić, że nie wykonuje on stricte pracy socjalnej i jego działalność związana jest ściśle z wymiarem sprawiedliwości, w ramach którego realizuje probację postpenitencjarną.

Przeprowadzona analiza wskazuje, że na gruncie polskiego systemu penitencjarnego działalność socjalna jest w zasadzie ograniczona do pomocy postpenitencjarnej bez szerszego uwzględnienia w jej realizacji pracownika socjalnego. W związku z tym działalność taką można rozpatrywać raczej w kontekście modelu pomocy postpenitencjarnej niż modelu pracy socjalnej ze skazanymi.

Działania z zakresu pracy socjalnej podejmowane przez personel penitencjarny koncentrują się na obszarze pomocy postpenitencjarnej świadczonej głównie w przypadku opuszczenia zakładu karnego przez skazanego, kiedy to przy zwolnieniu otrzymuje on zazwyczaj niewielką pomoc finansową i rzeczową (tj. bilet na dojazd do miejsca zamieszkania oraz niewielką kwotę pieniężną na pierwsze dni pobytu na wolności). Należy zaznaczyć, że pozostałe formy pomocy postpenitencjarnej udzielanej skazanym podczas pobytu w zakładzie karnym również nie są wystarczające. Wyznaczenie czasu niezbędnego na przygotowanie skazanego do życia po zwolnieniu pozwala wprawdzie skazanemu na łatwe utrzymywanie kontaktów z rodziną oraz sprzyja efektywnemu wykorzystaniu ewentualnych przepustek, nawiązaniu osobistego kontaktu z kuratorem czy możliwości znalezienia

zatrudnienia, ale trzeba zaznaczyć, że skazany jest w tych działaniach niejako osamotniony, nie ma bowiem wsparcia ze strony instytucji. Podobna sytuacja ma miejsce w przypadku zezwolenia na opuszczenie zakładu karnego w ramach tzw. przepustki zadaniowej, której można udzielić w celu uzyskania przez skazanego odpowiednich możliwości zamieszkania i pracy. W tym przypadku skazany, również podejmując działania bez odpowiedniego instytucjonalnego wsparcia, posiada bardzo ograniczone możliwości realizacji planowanych przedsięwzięć.

Na niewystarczalność pomocy postpenitencjarnej wskazali też byli skazani uczestniczący w badaniach prowadzonych w Katedrze Pedagogiki Resocjalizacyjnej Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie, dotyczących efektywności oddziaływań resocjalizacyjnych w wybranych zakładach karnych. W ocenie byłych skazanych udzielana im pomoc postpenitencjarna była niewystarczająca. W wywiadach stwierdzili, że nie posiadali wiedzy o tym, iż adresowane do nich działania stanowiły realizację procesu readaptacji społecznej. Ponadto nie otrzymywali potrzebnych informacji na temat stosowanych wobec nich środków oddziaływania readaptacyjnego oraz nie poznali opracowanych dla nich programów (Czołgoszewski, 2019, s. 255).

Podejmowanie działań przez wychowawców jako funkcjonariuszy Służby Więziennej w ramach pomocy postpenitencjarnej stanowi doraźne rozwiązanie w zakresie działalności socjalnej, niepozwalające na wykorzystanie pełnej jej możliwości, jakie stwarzałaby profesjonalnie prowadzona praca socjalna w zakresie readaptacji społecznej skazanych.

PROPOZYCJE ROZWIĄZAŃ MODELOWYCH DOTYCZĄCYCH PRACY SOCJALNEJ ZE SKAZANYMI

Na podstawie przeprowadzonej analizy można stwierdzić, że istnieje potrzeba opracowania nowych, bardziej kompleksowych rozwiązań, z szerszym niż dotychczas uwzględnieniem pracy socjalnej w procesie readaptacji społecznej osób odbywających karę pozbawienia wolności. Należy przede wszystkim podkreślić, że nie został jeszcze wypracowany model pracy socjalnej na gruncie polskiego systemu penitencjarnego, który uwzględniałby zakres pracy socjalnej świadczonej przez pracowników pomocy społecznej. Na problem ten zwraca uwagę również Stępiak (2014), podkreślając, że w praktyce polskich zakładów karnych umacnia się model oddziaływań penitencjarnych skoncentrowany głównie na obsłudze socjalnej skazanych, która zapewnia im ustawowe minimum warunków bytowych podczas wykonywania kary w więzieniu. Model ten postrzega jako oportunistyczny model minimalizującej resocjalizacji socjalnej, obejmującej co najwyżej elementy obsługi socjalnej skazanych z elementami resocjalizacji urzędowej (Stępiak, 2014, s. 126–130). W związku z tym proponuje skonstruowanie modelu zawierającego kompleksowe działania naprawcze, zwłaszcza

o charakterze pomocowym, obejmującym świadczenia o charakterze zarówno niematerialnym (np. poradnictwo), jak i materialnym (np. zapomogi), obudowane elementami terapii uzależnień oraz akcjami wychowawczymi (zwłaszcza w odniesieniu do więźniów młodocianych). Nasilenie proponowanych działań musi być jednak zdaniem Stępniaka zróżnicowane i powinno dotyczyć wycinkowych działań pomocowych oraz pełnego wsparcia społecznego skazanego i jego rodziny. Autor proponuje nazwać ten model penitencjarno-socjalnym lub socjalno-penitencjarnym, lecz ogranicza jego stosowanie tylko do zakładów karnych typu półotwartego i otwartego. Skonstruowanie uniwersalnego modelu pracy socjalnej, przeznaczonego do ogólnego stosowania, badacz ten uważa za niemożliwe, ponieważ realna szansa na podejmowanie pracy socjalnej w jej czystej, klasycznej postaci istnieje tylko w zakładach półotwartych i otwartych. Więzi społeczne skazanych w przypadku zakładu karnego typu zamkniętego są według Stępniaka zagrożone w stopniu wyższym niż w dwóch pierwszych. W związku z tym praca socjalna w tym typie zakładu karnego jest bardzo trudna, a w wielu przypadkach nawet niemożliwa (Stępnia, 2014, s. 126).

Interesującą propozycję w tym zakresie przedstawił także Jamroży (2018, s. 64) w postaci modelu pracy socjalnej mającego na celu przygotowanie skazanych i ich najbliższego otoczenia społecznego (np. rodziny, grupy koleżeńskiej, środowiska sąsiedzkiego) na powrót osoby odbywającej karę pozbawienia wolności do środowiska otwartego. Jego zdaniem model pracy socjalnej z więźniami należałoby oprzeć na dwóch głównych obszarach działań. Są to: (1) działania bezpośrednio, adresowane do samego skazanego, czyli praca socjalna z osadzonymi jeszcze w czasie pobytu w więzieniu w celu niwelowania sytuacji problemowych oraz przygotowania więźnia do opuszczenia zakładu karnego; (2) działania pośrednie, skierowane do środowiska społecznego, w którym były skazany będzie funkcjonował po zwolnieniu z zakładu karnego (Jamroży, 2018, s. 65). Tym modelem pracy socjalnej badacz proponuje objąć trzy podstawowe grupy docelowe: rodzinę (oddzielnie współmałżonka/ę, dzieci, rodziców, rodzeństwo); przyjaciół i znajomych; społeczność lokalną (m.in. sąsiadów, mieszkańców danej miejscowości, bloku, ulicy). Podkreśla również, że model ten w swych założeniach powinien posiadać odpowiedni pakiet interwencji, począwszy od działań zabezpieczających skazanego jeszcze przed opuszczeniem zakładu karnego, aż po przygotowanie rodziny, przyjaciół i społeczności lokalnej do jego przyjęcia (Jamroży, 2018, s. 65).

Koncepcje tych modeli wydają się warte rozważenia pod kątem ich dostosowania i wdrożenia do praktyki penitencjarnej. Niemniej wymagają one szerszego uwzględnienia specyfiki pracy socjalnej z osobami odbywającymi karę pozbawienia wolności, które w wielu przypadkach jako osoby nieprzystosowane społecznie przejawiają szereg zachowań dewiacyjnych, w tym nacechowanych przemocą, albo są w konflikcie z rodziną i osobami bliskimi oraz są dotknięte problemem

uzależnień. Badacze zajmujący się tą problematyką podkreślają, że „praca socjalna z byłym więźniem jest niejednokrotnie pracą z klientem wieloproblemowym, doświadczającym trudności w różnych sferach życia, a często także – społecznej opresji i dyskryminacji” (Kacprzak, Kudlińska-Chróścicka, 2019, s. 30).

Model pracy socjalnej realizowany na gruncie systemu penitencjarnego powinien zatem być oparty zarówno na pełnej diagnozie sytuacji społeczno-ekonomicznej skazanych, jak i na rozpoznaniu wszelkich problemów mogących mieć związek z popełnionym przestępstwem (np. uzależnienia, problemy materialno-bytowe, zaburzenia behawioralne, poziom posiadanych przez skazanego kompetencji społecznych, jakość relacji z rodziną i innymi bliskimi osobami). W takim przypadku możliwe będzie w miarę pełne poznanie potrzeb, z punktu widzenia readaptacji społecznej, w celu doboru najbardziej efektywnych oddziaływań w zakresie pracy socjalnej, a także dostosowania ich do indywidualnych zasobów każdego ze skazanych. Diagnoza taka powinna być przeprowadzana także przed wyjściem na wolność, gdyż ułatwi i ukierunkuje planowanie pracy socjalnej adresowanej do osoby zwalnianej z zakładu karnego w warunkach środowiska otwartego, w tym z zakresu ewentualnej pomocy ze strony ośrodków pomocy społecznej czy innych podmiotów działających w środowisku lokalnym.

W budowaniu modelu pracy socjalnej na gruncie systemu penitencjarnego zasadne jest wykorzystanie w jak najszerszym zakresie bogatych doświadczeń pracowników socjalnych, dysponujących unikalną wiedzą i umiejętnościami w zakresie działań diagnostycznych, podtrzymujących, rehabilitacyjnych, zabezpieczających czy korygujących, które służą readaptacji społecznej i pozwalają na przezwycięzanie różnorodnych trudności życiowych, z jakimi borykają się osoby nieprzystosowane społecznie. Pracownicy socjalni posiadają duże możliwości w zakresie wspomagania procesu readaptacji społecznej skazanych, nie tylko w wyniku oferowanego im wsparcia materialnego, lecz także świadczenia pomocy w nabyciu umiejętności społecznych niezbędnych do właściwego funkcjonowania po wyjściu na wolność. Ponadto mogą zaoferować różnego rodzaju formy poradnictwa psychologicznego, prawnego, ekonomicznego i pedagogicznego oraz pomagać w rozwiązywaniu skomplikowanych sytuacji życiowych skazanych (Kacprzak, 2018, s. 30; Woźniak, 2020, s. 100–103).

Przystępując do tworzenia modelu pracy socjalnej uwzględniającego ścisłą współpracę systemu penitencjarnego z systemem pomocy społecznej, należy dokonać niezbędnych regulacji pozwalających zapewnić pracownikom odpowiednie usytuowanie ich w systemie penitencjarnym oraz określających obszar działań podejmowanych zarówno we współpracy z personelem penitencjarnym, jak i z innymi ważnymi instytucjami oraz podmiotami uczestniczącymi w procesie readaptacji społecznej skazanych. Budowanie modelu pracy socjalnej ze skazanymi jest problemem złożonym i wymaga długiego okresu przygotowań oraz zrozumienia jego potrzeby ze strony poszczególnych instytucji. W związku z tym

warto rozważyć możliwość wprowadzenia eksperymentalnie uproszczonego, tzw. dwuczłonowego modelu pracy socjalnej ze skazanymi, który obejmowałby ścisłą współpracę pionu postpenitencjarnego Służby Więziennej z ośrodkami pomocy społecznej. Model ten powinien opierać się przede wszystkim na diagnozie potrzeb skazanego w zakresie jego readaptacji społecznej. W tym celu niezbędna byłaby obecność pracownika socjalnego na terenie zakładu karnego. W przypadku bezpośredniego kontaktu przez skazanego z pracownikiem socjalnym jeszcze podczas jego pobytu w zakładzie karnym możliwe byłoby zrealizowanie szeregu ważnych zadań, m.in. w zakresie zapewnienia doraźnego schronienia, uzyskania świadczeń z ubezpieczenia społecznego, orzeczenia stopnia niepełnosprawności, aktywizacji zawodowej w przypadku osób długotrwale niepracujących. Na podstawie informacji uzyskanych w wyniku diagnozy przeprowadzonej przez wychowawcę do spraw postpenitencjarnych pracownik socjalny, będący w stałej współpracy z zakładem karnym (częściowo urzędujący na terenie zakładu karnego), dokonywałby dokładnego rozeznania potrzeb skazanego. Natomiast w przypadku jego zwolnienia z zakładu karnego mógłby skierować go za jego zgodą do właściwego ośrodka pomocy społecznej, jeżeli zachodziłaby taka konieczność, a także wyposażyć go w listę instytucji rządowych i samorządowych realizujących zadania pomocy społecznej oraz w wykaz organizacji pozarządowych działających w społeczności lokalnej, do której skazany się udaje po zwolnieniu. Ponadto osoba zwalniana z zakładu karnego otrzymywałaby pisemne skierowanie do ośrodka pomocy społecznej wraz z diagnozą potrzeb w zakresie readaptacji i mogłaby wtedy liczyć na otrzymanie właściwej pomocy.

W efekcie każda osoba zwalniana wiedziałaby, gdzie i po jaką pomoc może się zwrócić. Modelem takim powinni zostać objęci zwłaszcza skazani, którzy mają na podstawie art. 164 Kodeksu karnego wykonawczego wyznaczony okres niezbędny na przygotowanie do życia po zwolnieniu. Podobną funkcję pełni wprawdzie zawodowy kurator sądowy, ponieważ w myśl art. 167 § 1 Kodeksu karnego wykonawczego skazany ma prawo zwrócić się przed zakończeniem odbywania kary pozbawienia wolności do sądu penitencjarnego z wnioskiem o zastosowanie względem niego dozoru sądowego kuratora zawodowego, ale biorąc pod uwagę niechęć wielu skazanych do sprawujących nad nimi nadzór przedstawicieli sądu, a także bardzo dużą liczbę objętych dozorem kuratorskim skazanych, takie rozwiązanie budzi wątpliwości, jeżeli chodzi o jego skuteczność.

Położenie akcentu na okres związany z opuszczeniem zakładu karnego jest bardzo ważne, gdyż wielu zwolnionych więźniów w środowisku otwartym boryka się z różnego rodzaju problemami psychospołecznymi i ekonomicznymi, które mogą zniweczyć ich zdolność do readaptacji w społeczeństwie (Machel, 2011, s. 102; Varghese, Raghavan, 2019).

Proponowane rozwiązania powinny zostać uregulowane i ściśle określone zarówno w ustawie o pomocy społecznej, jak i w ustawie o Służbie Więziennej

oraz w zarządzeniach czy innych dokumentach tych instytucji. Właściwe zapisy dałyby możliwość budowania modelu pracy socjalnej opierającego się na ścisłej współpracy Służby Więziennej z ośrodkami pomocy społecznej, który umożliwiłby szersze włączenie i wykorzystanie potencjału pracowników socjalnych w procesie readaptacji społecznej skazanych. Jest to istotna kwestia, którą powinni rozważyć ustawodawcy, ponieważ problem przestępczości, a zwłaszcza recydywy, związany jest z niewystarczającym przygotowaniem skazanych do życia na wolności.

ZAKOŃCZENIE

Na podstawie przeprowadzonej analizy należy stwierdzić, że praca socjalna – stanowiąca istotny czynnik wspierający readaptację skazanych zarówno w trakcie odbywania przez nich kary pozbawienia wolności, jak i po opuszczeniu zakładu karnego – nie jest w wystarczającym zakresie prowadzona w zakładach karnych. Polega ona głównie na udzielaniu pomocy postpenitencjarnej i pozwala tylko w podstawowym zakresie wspierać osoby pozbawione wolności w procesie readaptacji społecznej. Brakuje takich rozwiązań i regulacji, które pozwoliłyby na prowadzenie ścisłej współpracy zakładów karnych z ośrodkami pomocy społecznej. Należy jednocześnie zaznaczyć, że proponowane w literaturze przedmiotu modele pracy socjalnej adresowane do osób odbywających karę pozbawienia wolności jak dotąd nie zostały wprowadzone do praktyki penitencjarnej. Zachodzi zatem potrzeba opracowania i wdrożenia takiego modelu pracy socjalnej, który będzie uwzględniał ścisłą współpracę systemów penitencjarnego i pomocy społecznej. Warto także zastanowić się nad rolą w tym modelu innych podmiotów, gdyż pozwoliłoby to na szersze oraz bardziej profesjonalne prowadzenie tego rodzaju działalności zarówno w warunkach izolacji więziennej, jak i w środowisku otwartym. Model taki powinien stanowić zespół planistycznych i praktycznych działań ukierunkowanych na pomoc skazanym w readaptacji społecznej oraz powinien opierać się na pełnej diagnozie sytuacji społeczno-ekonomicznej skazanych oraz wszelkich problemów mogących mieć związek z popełnieniem przestępstwa i zaburzających proces readaptacji społecznej.

Istnieje jednocześnie potrzeba prowadzenia dalszych badań na temat pracy socjalnej jako czynnika wspierającego readaptację społeczną skazanych na gruncie polskiego systemu penitencjarnego, z uwzględnieniem propozycji koncepcyjnych w tym zakresie. Problematyka ta powinna znajdować się w centrum zainteresowania zarówno osób naukowo zajmujących się readaptacją społeczną i prawem karnym wykonawczym, jak i praktyków, zwłaszcza tych, którzy posiadają duże doświadczenie w obszarze pracy socjalnej i oddziaływań penitencjarnych.

Koncepcja pełniejszego włączenia pracy socjalnej w system penitencjarny nie powinna być postrzegana jako alternatywa w stosunku do resocjalizacji

penitencjarnej, lecz jako rozwiązanie służące wzmocnieniu i podniesieniu efektywności procesu readaptacji społecznej osób odbywających karę pozbawienia wolności i opuszczających zakłady karne. Należy podkreślić, że wykorzystanie w procesie readaptacji społecznej skazanych bogatego potencjału pracowników socjalnych, w tym ich dorobku metodycznego z zakresu pracy socjalnej, będzie stanowić istotne uzupełnienie w obszarze dotychczasowych środków oddziaływań penitencjarnych.

BIBLIOGRAFIA

- Ambrozik, W. (2007). Proces readaptacji społecznej i jego istota. W: B. Urban, J.M. Stanik (red.), *Resocjalizacja. Teoria i praktyka pedagogiczna* (T. 2; s. 182–198). Warszawa: PWN.
- Biel, K. (2018). Determinanty readaptacji społecznej w narracjach byłych skazanych z Centrum Integracji „Pro Domo” w Krakowie. *Studia Paedagogica Ignatiana*, 21(1), 159–174. DOI: 10.12775/SPI.2018.1.007
- Czołgoszewski, J. (2019). Pedagog penitencjarny – jego rola i zadania w systemie społecznej readaptacji skazanych po opuszczeniu zakładu karnego. W: J. Hroncova (red.), „*Quo vadis socialna pedagogika v 21. storoči?*”. Zbornik prispevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie Socialia (s. 250–258). Banská Bystrica: Wydawnictwo Belianum.
- Ćwiklicki, M. (2020). *Metodyka przeglądu zakresu literatury (scoping review)*. Pobrane z: <https://mpira.ub.uni-muenchen.de/104370>
- Fidelus, A. (2012). *Determinanty readaptacji społecznej skazanych*. Warszawa: Wydawnictwo UKSW.
- Garvin, C.H.D., Seabury, B.A. (1996). *Działania interpersonalne w pracy socjalnej*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe „Śląsk”.
- Goffman, E. (2011). *Instytucje totalne*. Gdańsk: GWP.
- Grabusińska, Z. (2012). *Rola pracy socjalnej w aktywnej integracji*. Warszawa: Mazowieckie Centrum Polityki Społecznej.
- Hołda, Z., Hołda J., Migdał, J., Żórawska, B. (2017). *Prawo karne wykonawcze*. Warszawa: Wolters Kluwer Polska.
- Jamroży, K. (2018). Praca socjalna z osadzonymi w więzieniach – realne założenie czy mglisty postulat? *UR Journal of Humanities and Social Sciences*, (1), 58–74. DOI: 10.15584/johass.2018.1.4
- Kacprzak, A. (2018). Wybrane aspekty pracy socjalnej z osobami opuszczającymi zakłady karne. W: A. Kasprzak (red.), *Polityka społeczna w regionie łódzkim* (s. 19–29). Łódź: Regionalne Centrum Polityki Społecznej.
- Kacprzak, A., Kudlińska, I. (2014). *Praca socjalna z osobami opuszczającymi placówki resocjalizacyjne i ich rodzinami*. Warszawa: Centrum Rozwoju Zasobów Ludzkich.
- Kacprzak, A., Kudlińska-Chróścicka, I. (2019). Między pracą socjalną a resocjalizacją. Uwarunkowania pracy socjalnej z byłymi więźniami w Polsce. *Zeszyty Pracy Socjalnej*, 24(1), 23–39. DOI: 10.4467/24496138ZPS.19.003.10751
- Kodeks karny wykonawczy. (2019). Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy (t.j. Dz.U. 2019 poz. 676).
- Kuć, M. (2013). *Podstawy prawne resocjalizacji*. Warszawa: C.H. Beck.
- Levy, Y., Ellis, T.J. (2006). A Systems Approach to Conduct an Effective Literature Review in Support of Information Systems Research. *International Journal of an Emerging Transdiscipline*, 9, 181–212. DOI: 10.28945/479

- Machel, H. (2003). *Więzienie jako instytucja karna i resocjalizacyjna*. Gdańsk: Arche.
- Machel, H. (2011). Resocjalizacja penitencjarna – trzy uwarunkowania procesu. *Resocjalizacja Polska*, (2), 91–107.
- Machel, H. (2012). Dewiacyjna tożsamość grupowa skazanych a ich readaptacja i reintegracja społeczna. W: W. Ambrozik, A. Kieszkowska (red.), *Tożsamość grupowa dewiantów a ich reintegracja społeczna* (s. 42–53). Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls.
- Marynowicz-Hetka, E. (2016). Praca socjalna – wielość znaczeń. Propozycja interpretacji społeczno-pedagogicznej. W: M. Kawińska, J. Kurtyka-Chałas (red.), *Praca socjalna jako dyscyplina naukowa? Współczesne wyzwania wobec kształcenia i profesji* (s. 15–34). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe UKSW.
- Matejkowski, J., Johnson, T., Severson, M.E. (2014). Prison Social Work. W: *Encyclopedia of Social Work*. Oxford: University Press. DOI: 10.1093/acrefore/9780199975839.013.1002
- Najwyższa Izba Kontroli (2019). *Pomoc społeczna świadczona osobom opuszczającym zakłady karne*. Pobrane z: <https://www.nik.gov.pl/kontrola/P/18/041/KPS>
- Niewiadomska, I. (2007). *Osobowościowe uwarunkowania skuteczności kary pozbawienia wolności*. Lublin: Wydawnictwo Naukowe KUL.
- Ostrowska, K. (2008). *Psychologia resocjalizacyjna. W kierunku nowej specjalności psychologii*. Warszawa: Fraszka Edukacyjna.
- Piotrowski, J.M., Ciosek, M. (2016). Izolacja więzienna jako złożona sytuacja trudna. W: M. Ciosek, B. Pastwa-Wojciechowska (red.), *Psychologia penitencjarna* (s. 428–460). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Poklek, R. (2010). *Instytucjonalne i psychospołeczne aspekty więzienia*. Kalisz: Centralny Ośrodek Szkolenia Służby Więziennej.
- Pol, J.D. (2011). Praca socjalna w polityce i resocjalizacji penitencjarnej. W: T. Kamiński (red.), *Politologia, polityka społeczna, praca socjalna* (s. 137–151). Warszawa: Wydawnictwo UKSW.
- Przybyliński, S. (2005). *Podkultura więzienna. Wielowymiarowość rzeczywistości penitencjarnej*. Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls.
- Sarzała, D. (2013). *Patologiczne zachowania więźniów w kontekście izolacji resocjalizacji penitencjarnej*. Warszawa: Aspra JR.
- Stańdo-Kawecka, B. (2000). *Prawne podstawy resocjalizacji*. Kraków: Wydawnictwo Zakamycze.
- Stępiak, P. (2004). Kryzys resocjalizacji penitencjarnej a praca socjalna. *Przegląd Więziennictwa Polskiego*, (44–45), 29–36.
- Stępiak, P. (2014). Oportunistyczny model pracy socjalnej ze skazanymi. *Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego*, 23, 113–130.
- Szatur-Jaworska, B. (1993). Teoretyczne podstawy pracy socjalnej. W: T. Pilch, I. Lepalczyk (red.), *Pedagogika społeczna. Człowiek w zmieniającym się świecie* (s. 101–117). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe „Żak”.
- Szymanowska, A., Korwin-Szymanowski, G. (2009). Stosunek instytucji świadczących pomoc do byłych skazanych. W: F. Kozaczuk (red.), *Zagadnienia readaptacji społecznej skazanych* (s. 71–78). Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego.
- Ustawa (2001). Ustawa z dnia 27 lipca 2001 r. o kuratorach sądowych (Dz.U. 2001 nr 98 poz. 1071).
- Ustawa (2004). Ustawa z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej (t.j. Dz.U. 2023 poz. 901).
- Varghese, J., Raghavan, V. (2019). Restoration of Released Prisoners to Society: Issues, Challenges and Further Ways; Insights from Kerala, India. *International Annals of Criminology*, 57(1–2), 61–74. DOI: 10.1017/cri.2020.5
- Visher, C.A. (2015). Re-entry and Reintegration after Incarceration. W: J. Wright (Ed.), *International Encyclopedia of the Social and Behavioral Sciences* (Vol. 20; s. 61–66). Oxford: Elsevier. DOI: 10.1016/B978-0-08-097086-8.45096-8
- Wacquant, L. (2009). *Więzienia nędzy*. Warszawa: Książka i Prasa.

Woźniak, W. (2020). *Relacja pomiędzy psychologią a pracą socjalną*. Kutno: Wydawnictwo WGSK.
Zarządzenie (2016). Zarządzenie nr 19/16 Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z dnia 14 kwietnia 2016 r. w sprawie szczegółowych zasad prowadzenia i organizacji pracy penitencjarnej oraz zakresów czynności funkcjonariuszy i pracowników działów penitencjarnych i terapeutycznych oraz oddziałów penitencjarnych.

ABSTRACT

The article addresses the issue of social work with prisoners who not only manifest numerous psychosocial deficits but also in conditions of prison isolation have limited access to important resources, goods activities and have limited opportunities to meet their basic needs. The study focused on presenting social work as a factor supporting the social readaptation of convicts in relation to the Polish penitentiary system. The aim is to determine to what extent the Polish penitentiary system takes into account social work as a factor supporting and conditioning the process of social readaptation of prisoners. In the first part, the social readaptation of convicts is analyzed as the aim of social work. Then, an attempt was made to critically analyze the existing model of social work with prisoners and the need to introduce social work to the Polish penitentiary system to a wider extent than before was considered. The conclusions from the analysis indicate that social work, although it is an important factor supporting the social readaptation of prisoners, is not fully taken into account in the current model of penitentiary work with convicts. This model only provides basic social support to convicts as part of post-penitentiary assistance. Therefore, the need was indicated to develop and implement a model of social work with prisoners that would allow for close cooperation between the penitentiary and social welfare systems, also with the participation of other entities. This model should take into account the need for a full diagnosis of the socio-economic situation of convicts and other problems that may be a source of disturbances in their social readaptation process.

Keywords: social work; social readaptation; convicts; penitentiary system